

Posudek doktorské disertační práce
Mariany Machové

Elizabeth Bishop: Translation as Poetics
(Elizabeth Bishopová: Překlad jako poetika)

Doktorská práce Mariany Machové si klade tři cíle: 1) Podat komplexní pohled na celoživotní překladatelské dílo americké básničky a překladatelky Elizabeth Bishopové, 2) nabídnout nový pohled na dílo Elizabeth Bishopové a 3) nastínit základní princip její tvůrčí metody, kterou Mariana Machová nazývá „překladatelskou poetikou“ (translation as poetics).

První cíl práce splňuje beze zbytku, neboť na ploše téměř sto padesáti stran rozebírá a hodnotí Bishopové překlady Aristofana, francouzských a španělských básníků, Maxe Jacoba, portugalsky psaného deníku Alice Brantové nazvaného původně *Můj dívčí život* (Minha Vida de Menina) a přeloženého Elizabeth Bishopovou jako *Deník Heleny Morleyové*, tři povídek jiné brazilské autorky Clarice Lispector, antologie brazilské poezie dvacátého století, brazilských písňových textů a textů světoznámého mexického básníka Octavia Paze.

Mariana Machová není první ani jediná badatelka, která se zabývá překladatelským dílem Elizabeth Bishopové, ale přinejmenším ve dvojitěm ohledu je přínos jejích komentářů jedinečný. Ten první spočívá v komplexnosti záběru (práce nabízí pohled na překladatelské dílo E. Bishopové v jeho úplnosti), tím druhým je důsledná snaha Mariany Machové definovat niterné pouto mezi překlady E. Bishopové a její básnickou tvorbou. Mariana Machová je sama překladatelka (české veřejnosti jsou známé například její překlady Elizabeth Bishopové), a tak její úvahy jsou spíše profesionálním pohledem do překladatelské tvůrčí dílny než běžným translato-logickým pojednáním. Mariana Machová podává detailní genezi každého překladu, pracuje nejen s neznámějšími překlady E. Bishopové, ale také s těžko dostupnými materiály (včetně nepublikovaných textů uložených ve Vassar College).

Již v nedokončeném a nepublikovaném překladu Aristofanovy komedie *Ptáci* nachází Mariana Machová zřetelné stopy osobité poetiky Elizabeth Bishopové, spočívající v pluralitě hlasů, rozmanitosti básnických forem a stylů (velmi pozoruhodné jsou její komentáře o přísné rýmové struktuře překladů, která ve starořeckém originálu neexistuje a podobně). Neméně zajímavé jsou její komentáře o překladech Maxe Jacoba. Zvláště pozoruhodná je její poznámka o překladu 8. verše Jacobovy básně *Duha*, který je příliš volný a nesprávný, ale básnický krásný (viz s. 56). Z toho i z dalších komentářů o překladech je zřejmé, že Elizabeth Bishopová patří k těm překladatelům, kteří se často vzdalují doslovnému znění i významu originálu za cenu toho, že stvoří lepší verš či báseň, než je originál (tyto postupy jsou v jistém napětí s deklarovanou „pokorou“ a snahou o co největší „přesnost“ překladu – pokládám za klad práce, že tyto rozpory, ať už skutečné nebo zdánlivé, nijak nezastírá).

Z hlediska básnického rukopisu Elizabeth Bishopové má zásadní význam její překlad deníku „Heleny Morleyové“. Autorka práce zajímavě komentuje vědomou snahu Bishopové o naivistický styl a dětský úhel pohledu, který je pro její původní tvorbu stejně významný jako její smysl pro „hraniční“ žánry (border genres) či žánry na pomezí, jakými jsou dopisy, cestovatelské črty a memoáry. Stejně významná pro uchopení poetiky E. Bishopové je i nejrozsáhlejší kapitola této části práce o překladech brazilské poezie.

Rozsáhlá první část práce, pojednávající detailně o překladech E. Bishopové, by sama o sobě vydala na disertační práci. Mariana Machová se v druhé části věnuje původní básnické tvorbě Elizabeth Bishopové. Osobně pokládám tuto druhou část práce za skutečně vynikající, neboť autorka v ní předvádí „close reading“ na vysoké úrovni. Její čtení básně *The Map* je podle mého soudu zcela brilantní. Mariana Machová pracuje s detaily, které v kontextu jejího čtení postupně nabývají na významu a ve svém úhrnu představují cosi jako básnickou

sémiotiku mapy. Její komentáře o „hraničním“ prostoru (border space) básně E. Bishopové jsou originální a přesné a lze je přirovnat, obrazně řečeno, k objevným plavbám za významem básnického díla. Velice pozoruhodné a přínosné jsou například autorčiny úvahy o „identických rýmech“ této básně, o statickém a fixovaném prostoru mapy, který se v básni proměňuje v prostor neobyčejně dynamický, o důrazu básně na „dynamickou interakci“, a tak dále – příkladů by bylo možné uvést mnoho a všechny by svědčily o tom, že tato kapitola je vzorovou ukázkou citlivé, přesné a zároveň velice tvůrčí a inspirující analýzy básnického textu.

Druhým vrcholem této části disertace a vlastně celé práce je podle mého názoru rozbor básně *Brasil, January 1, 1502*. Autorčiny postřehy o jazyce jako nástroje dorozumění a o jazyce jako nástroje kolonizace jsou jedinečné. Za výjimečně zdařilé pokládám i čtení básně *Santarém* (viz například komentáře o barokní metaforice básně na s. 221, o slovech „kostel“ a „katedrála“ na s. 224, nebo o „měkké“ a „drsné“ hudbě souhlásek „ch“ a „r“ na s. 234). Tyto a mnohé jiné pasáže, vlastně celá druhá část práce, jsou nejen přínosné a obohacující z hlediska poznání básnického umění Elizabeth Bishopové, ale je také je radost je číst. Autorce se podařilo předvést analýzu básně jako dramatický a nikdy neukončený proces. Podařilo se jí předvést to, co sama pojmenovala jako jeden ze základních principů „překladatelské poetiky“ E. Bishopové, totiž důraz na proces poznávání a objevování, nikoli na hotový a definitivně ukončený a fixovaný produkt.

Předložená práce zároveň vzbuzuje některé otázky. Jedna z nich se týká srovnání překladů E. Bishopové s překlady jinými. Aristofanova komedie *Ptáci* musela být přeložena do angličtiny mnohokrát. Toto srovnání by možná nezačalo, proč překlad Bishopové nebyl nikdy dokončen a publikován. Netuším, do jaké míry je do angličtiny přeložena brazilská poezie, ale i zde by srovnání s případnými jinými překlady mohlo naznačit specifikum překladů Bishopové.

S tím souvisí i obecnější otázka, kterou jsem si během čtení disertace opakovaně kladl. Jsou hlavní rysy „překladatelské poetiky“ (setkávání, prostor hranice, dominance a podřízení se, pluralita hlasů a perspektiv, dialog a interakce, pochybování, hledání a nenalézání, smysl pro jinakost a otevřenost vůči „jinému“ a „druhému“ atd., atd.) obecně platné, nebo jde v podstatě o zcela specifickou poetiku Elizabeth Bishopové? Pojmy „překladatelská poetika“ či „překlad jako poetika“ zřejmě zcela záměrně vzbuzují dojem, že jde o nové a objevné chápání překladu, odlišné od neméně objevných statí Derridy, Steinera či Paze o totožnosti překladu a „tvůrčího“ psaní. Chápu, že je možné mluvit o specifickém „prostoru překladu“, možná dokonce o „heterotopii překladu“, tím víc pak o interakci, která překlad dokonce podmiňuje. Zcela brilantní a inspirativní jsou autorčiny komentáře o tom, že Bachtinovu dialogičnost či jeho mnohohlas (heteroglossia) je třeba rozšířit i na lyrickou poezii (viz s. 165). Ale nejsou snad všechny výše uvedené rysy „překladatelské poetiky“ platné i pro autory, kteří z překladu nevycházeli, nikdy sami nepřekládali, a nejsou tudíž ovlivněni myšlením překladu? Jsou skutečně takové věci jako dialog, pochybování, důraz na proces, zájem o hraniční prostory či smysl pro jinakost podmíněné překladem? A nejsou naopak překladatelé a překlady, které tyto rysy nesdílejí a ubírají se zcela jiným směrem? Může mít pojem „poetika překladu“ onen obecnější přesah, o němž je v práci řeč? Ještě jinak: je možné hovořit o „poetice překladu“ obecně? Nemá každý dobrý překlad svou odlišnou, specifickou poetiku určenou mimo jiné i originálním dílem? Zatímco Mariana Machová zcela přesvědčivě určuje specifické rysy překladatelské poetiky Elizabeth Bishopové a vynikajícím způsobem, mnohdy vskutku bravurně interpretuje zvláštnosti její původní básnické tvorby, obecná platnost „překladatelské poetiky“ či „překladu jako poetiky“ zůstává, alespoň pro mne, otevřenou otázkou.

Zatímco pojetí překladu jako tvůrčího procesu je dnes téměř všeobecně přijímáno a představuje nepochybný a obrovský posun v myšlení o překladu, odvážný a ambiciózní pokus Mariany Machové rozšířit pojem „překlad jako tvůrčí proces“ na pojem „překlad jako tvůrčí princip“ zůstává zatím možností či otázkou, nikoli čímsi jasně prokázaným a definovaným. Proto nejvíc otázek (z mého hlediska) vzbuzuje úvod ke třetí části práce (to jest s. 159-170). Bylo by zajímavé ptáti se, kdo jsou ti jiní básníci, kteří sdílejí takto chápanou „poetiku překladu“ (v práci nejsou uvedeni). Otázkou tedy je, do jaké míry lze postupy zcela specifické pro E. Bishopovou vidět i u jiných básníků. Je vůbec možné mluvit o „překladačské poetice“ obecně, anebo jde spíše o zcela konkrétní, rozdílné a specifické poetiky jednotlivých básníků? Tyto otázky zvyšují podnětnost a inspirativnost práce Mariany Machové, neboť vybízejí k dalšímu domýšlení velmi zajímavého a neuzavřeného problému.

Práci hodnotím jednoznačně jako vynikající a doporučuji ji k veřejné obhajobě.

V Praze 31. 5. 2011

Prof. PhDr. Martin Hilský, CSc